

ADATOK SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ PRÓZAI MUNKÁIHOZ.

(Második és befejező közlemény.)

5.

Első Mária magyar királynak élete.

A szentimentális Gessnernek és a logikus, higgadt Rousseau-nak, a ki csak irányt jelöl a szentimentalizmusnak, közös hatása összeolvad Szabónak abban a munkájában, a mely, ha befejezi vala, leginkább megőrzi nevét a magyar próza fejlődésében. Eddig tárgyalt munkáiról kimutattuk, hogy vagy szözszerinti fordítások, vagy idegen hatás reminiscenciái. Az *Első Mária magyar királynak élete* minden esetre eredeti conceptio töredéke. Sajnos, hogy töredék.

Bajos róla eldönteni, hogy milyen műfajhoz tartozik. Toldy Ferencz eleinte, bizonyára címéből (vagy épen a Kassai Magyar Museum közléseinek főcíméből: RÉGI MAGYAR TÖRTÉNETEK) indulva ki, történeti munkának nézte. Utóbb, Szabó munkáinak kiadásában, már novellának mondja, és ehhez a föltevéséhez a Szabóról szóló irodalom is hozzájárult. Részünkről azonban, a szélesen festett alap miatt, a melylyel Szabó e munkáját kezdi és alábbi részletezéseink alapján inkább az első magyar történeti regények egyikének töredékét látjuk benne. E tekintetben pedig kétszeresen érdekes ma ez a mű.

Mert a modern irodalom, a festészet módjára, műfajaiból kezdi a történeti vonásokat kiküszöbölni. Úgy a mint a hősi eposz ma már csak az irodalomtörténetnek szeretettel ápoltt emléke, a melynek szakembereken kívül többnyire csak kegyeletből ha akad olvasója, lassankint más epikai válfajok is letűnnek. A hősi eposzt — minden jel rávall — máris követni fogja a vele többé-kevésbbé analóg¹ prózai műfaj, a mely nálunk a XIX. század eposzával közös talajból virágzott ki, de jóval túlélte azt: a történeti regény.

¹ Herberger Béla, *A regény*. 12. és köv. ll. Csíksomlyói főgimn. értesítő progr. értekezése 1903—1904. 1—66. l.

Jókai történeti regényei — a melyek messze távolodtak Eötvös schémájától — legélénkebb bizonyítékai ennek a föltevésnek. Ezek az egy századnál alig tovább virágzott műfajnak már olyan alkotásai voltak, a melyek mind jobban közeledtek a társadalmi regényhez.

Nálunk az eposznak ezt a szerencsés vetélytársát (Toldy Ferencz nevezte így) tudvalevően Dugonics András alkotta meg. A XVIII. század végének, de sőt a XIX. század elejének¹ Dugonics regényei kedves olvasmányai voltak. Ezek a regények, a melyeknek — Eötvös József hasonló munkájával szemben — a történeti mult-hoz édes-kevés közük volt, csakugyan »epochalis hatást gyakoroltak«.² Jelentőségükhöz szó sem férhet. Ha a mi történeti regényeinkben több vonás van is Scott vagy Chateaubriand műveiből, mint ezekből az első kísérletekből, Dugonics regényei mégis fontos adatok több évtized művelődése történetéhez, mert hosszú ideig megtartották népszerűségüket és korszerűségüket.

Ha egyéb nem, a kegyelet is megőrzi Dugonics regényeinek emlékét. Szabó László regénytöredékét azonban, — ennek a kor-nak egyik érdekes tőrőjét — csakhamar elfeledték. Pedig, ha szabad e hasonlattal élnünk, egy halódó életnek szépek az emlékei, és Szentjóni Szabó Lászlónak az a töredéke, a melyet a Magyar Museum 1789—1790. évfolyamának második és harmadik negyede és Toldy Ferencz kiadása³ tartott meg, a történeti regénynek nálunk első gyermeklépései közé tartozik.

A kis, alig egy nyomtatott ívre terjedő töredék is, mint munkáinak legnagyobb része, költőnk nagyváradi tartózkodásának idejéből való és alig egy évvel Dugonics Etelkája után jelent meg. A Kassai Magyar Museum folytatásokban kezdte közölni. Azonban, sajnos, csak két folytatás jelent meg, azután szerzője abba hagyta. Az 1789—1790-iki évfolyam negyedik negyede már egyéb munkát közöl Szabótól. Épen ezért valószínű, hogy a mű további része kéziratban sem volt meg. Ugy vagyunk ezzel is, mint majdnem mindennel, a mi Szabó Lászlóra vonatkozik: itt-ott fölmerül egy adat, itt-ott legalább valószínű, néha biztos következtetéseket vonhatunk le valamiből, a mi költőnkre nézve fontos volt, nagyjában azonban a kutató csak tapogatózhatik; a mennyire ez a kritikai irodalomtörténettel megfér. Világosságot csak kéziratának lappangó része meg levelezései deríthetnének rá, ha előkerülne belőlük valami.

Irodalmunk határozott kára, hogy ez a megkezdett munka töredék maradt. Nagy munkának az aláfestését és első, már jellemző vonásait őrzi ez a töredék. Sok részlete emlékeztet ugyan

¹ Az *Etelka* harmadik kiadása 1805-ben jelent meg.

² *Toldy Ferencz*, A magyar nemzeti irodalom története. Pest, Emich, 1864—1865. 131. l.

³ A magyar nemzet classicus írói. Negyedik folyam. *Szentjóni Szabó László köllői munkái*. Összeszedte *Toldy Ferencz*, Pest, Heckenast, 1865. 196—212. l.

korának érzékeny regényirodalmára, de az egésznek impressiója olyan műnek az emléke, a mely egyéni vonásokat őriz, mert önállóan készült. Már benne van az az erős hazafias érzés, a mely később Szabó László hazafias drámáját, a *Mátyás király*-t legjobban jellemzi¹ és a mely megvan Dugonicsnak minden munkájában. Van stílusa: folyékony és cziczoma nélkül való. Tud elbeszélni: sohasem unalmas, mert ért a meseszövéshöz és figyel a korrajzra. Alkalmazkodik saját korának hangulatához is. Csupa olyan tulajdonság, a mely őt, korának viszonyaihoz mérten, minden tekintetben kiváló regényíróvá tette volna.

De relative tekintve is fontos Szabó László töredéke. Dugonics fantasztikus históriái mellett Szabó László regénytöredéke — nálunk először, mert hiszen közvetlenül az *Etelka* után jelent meg — azokat az elveket tartja szem előtt, a melyeket később Eötvös körvonaloz. A történeti hűségre való törekvés a kis töredeknek minden sorából kilátszik. A történeti eseményeknek ugyan nem egy helyen nem egészen hű a képe; a jóhiszeműséget azonban nem szabad költőnkől elvitatni. Egyetlen adat, — Czillej Borbála szereplése — az, a mely öntudatos változtatásnak látszik. De épen ez a változtatás egyik bizonyítéka annak, hogy regénytöredékkel van dolgunk, mert ezt a változtatást a munka meséje kívánta meg. Minden másban Szabó híven ragaszkodik korának történeti tudásához és más kérdés az, hogy e tudás milyen viszonyban van a történettudomány mai állásával.

A korrajz, mondottuk, igen széles alapon nyugszik. Mária királyunk életében csakugyan vannak tragikai vonások. Ezeket azonban csak úgy lehet a maguk valójában megrajzolni, ha az író Mária egész életére kiterjeszkedik. Szabó László ennél is tovább megy: Nagy Lajos végső napjait. A történeti események, a melyekre rövid bevezetésében kiterjeszkedik, a következők: 1. Nagy Lajos hódításai: Veres-Oroszország, Podolia, Moldva, Bolgárország, Bosznia és Dalmácia; Velence adófizetése. 2. A királyi székhelyet Budára teszi át Visegrádról. 3. Pécssett egyetemet állít. 4. Lajos öccse, István, Erdély, Szepesség és Sáros vezére, majd ennek fia is, János meghal. 5. Ifjabbik leánya, Hedvig, Jagellóhoz megy férjhez. 6. Máriát magyar királynak szánja és IV. Károly fiával politikából eljegyzi.

Mindez adatokhoz — különösen Lajos király koráról — Szabónak bőséges följegyzések voltak rendelkezésére. Nagy Lajosnak még a *Hármas kis tükör*² is elég sok hadjáratáról tud. Említi az oláh vajda megfékezését, Podolia, Bosznia, Servia és

¹ Gyulai Pál előszava a *Mátyás Király*-hoz, Id. kiad. III—XX. 1.

² Dolgozatunkhoz a következő kiadást használtuk: *Hármas Kis Tükör*, mely I. A' szent Históriát, II. Magyar Országot, III. Erdély Országot annak földével, polgári-állapotjával, és históriájával, gyenge-elmékhez és a' mostani időkhöz alkalmaztatott módon summásan de világosan elő-adja és kimutatja. Ovid. Nescio, qua natale sołum dulcedine cunctos / Ducit et immemores non

Bulgária elfoglalását és a nápolyi hadjáratot.¹ Való is, hogy a jó magyar tankönyvecske legközelebb állott Szabó Lászlóhoz, a váradi »falusi iskola« tanítójához. De a töredék ennél mélyebbreható történeti kutatásokról is tanuságot tesz.

Küküllei János, vagy inkább az e néven ismert Tótsolymosi Apród János küküllei főesperes munkája alapján² és Turóczy krónikája meg a budai és dubniczi krónika révén Lajos élete és családi viszonyai elég részletesen jutottak el a későbbi történetírás kereteibe, Katona, Pray munkáiba. Szabó Lászlónak pedig Küküllei munkája ekkor új magyar fordításban is rendelkezésére volt; a jó pálos P. Orosz Ferencz,³ a ki Turóczy 1488-iki augsburgi kiadásából fordítja le »Ennek az Authornak Krónikájá«-t⁴ és könyvecskéjét 1760-ban, ugyancsak Lajos hadjáratait emeli ki előszavában: »Óh melly sok és nagy Hadakozásokat vitt ő véghez tellyes életében!« Munkájában Lajosnak mindazon hadjáratai megvannak (V. VI. VII. VIII. X. XXVII. XXIX. XXX. XXXIII. XXXIV, XXXVIII. cikkely), a melyekre Szabó kitér. De akár ezt, akár a krónikák valamelyikét, talán közvetlenül Turóczyt, használta is, minden esetre Küküllei valamelyik változata volt forrása. Erre vallanak a Lajos király családi viszonyairól írott részletek. (LII. cikkely.⁵) Megvan itt Mária gyermekkori eljegyzése Nagyszombatban, Hedvig (*Adviga*), az ifjabbik királyleány férjhezmenetele, a jegyzetben Zsigmond magyarul-tanulása. Lajos életének végső éveiről, mint Szabó László is, kiemeli, hogy »Országi és Birodalmi, minden-felől, vagy-is környös-környül nyugodalmas és csendes állapotban lennének,« — s evvel szemben, mikor meghal, »ezt a' sok nyomorúság alá vettetett életet« hagyja el — olyan contrast, a mely Szabó Lászlónál is a kép első vonásait adja.

Hogy Küküllei munkáján kívül másét is — talán Katona István hatalmas művét — használta Szabó, az nincs kizárva. De Orosz Ferencz fordítására rávall az a részlet, hogy Szabó, Lajos korának jellemzésében, azt írja: »akiket ma iródeákoknak hívunk, azok akkor titoknokok voltak.«⁶

sinit esse sui. Posonyban és Komáromban. Wéber Simon Péter' költségeivel, és betüivel. 1793.

¹ Id. kiad. 128—129. l.

² L. erről újabban: *Dékáni Kálmán*, Küküllei János műve Nagy Lajosról. Az E. M. E. első vándorgyűlésének emlékkönyve. Kolozsvár, 1906. 78—94. l.

³ Első Lajos Királynak dicsőséges országglásárú, élete fogytáig viselt dolgairúl, Ugyan ő Felsege János nevű belső-titok-tartó Nótáriussától (ki üdövel osztán Erdély-Országban Kiküllői Fő esperes vala, és ugyan ottan az Esztergami Érseknek Lelki dolgokban Generalis Vicariussa) szerzett rövid krónika, mellyet azon Királynak frissebb Emlékezetére, és a' Magyar Nemzetnek Dicsőségére Deákbúl Első Remete Sz.-Pál Szerzetebéli *Pr. Orosz Ferencz* most újonnan magyarra fordított, 's némelly rövid magyarázatokkal megvilágosított és bővített. Budán, Landerer Ferencz Leopold által, 1760-dik Eszt. 16.-dr.

⁴ Id. kiad. 100. l.

⁵ Id. kiad. 93—96. l.

⁶ V. ö. *Orosz Ferencz* művének a címévé!

Szabó regényének az a töredéke, a mely ránk maradt, még Lajos életében játszik. Hódításainak végén van, Hedviget férjhez adta. Öcscse István és ennek fia, János is elhúnytak. Károlylyal — egykor ellenségével — békében él. A regénytöredék tehát »az egész magyarországi történeteknek« egyik legnagyobb és legszebb korszakába vezet vissza bennünket. Majdnem Dugonics terjengősségével, de hihetőleg nem az ő hatása alatt, igen részletesen beszéli el nagy királyunknak alkotásait. »Nem elégedett meg úgy, Szent Istvántól fogva, egy királyával is Magyarország, mint Lajossal.« Ismerte ő, ugymond, a magyaroknak nemzeti lelkét. És értett hozzá, hogyan kell szeretetüket megnyerni és megtartani. Az ő idejében volt a legnagyobb Magyarország. És talán ezért időzik hosszasan és kedvvel ennél a kornál a költő, noha tárgya már továbbvinné őt. Ismeri Lajos uralkodásának, mint mondtuk, minden eseményét, és látszik, hogy olvasóira is rá akarja készíteni azt a szeretetet, a melylyel ő e korhoz ragaszkodik. Általában csak igen nagy emberek vonzzák Szabót. II. Józsefről tudja, hogy

— — — nagyobb volt az egész századnál,

Mátyás királyról »ki még egyszer nagyobb az atyjánál,« Vergilius szavaival fennek hirdeti, hogy: hic vir, hic est . . . Lelke egész melegségével fordul Lajos király korához,¹ a mikor »boldog volt a háza, — csak maga Lajos volt boldogtalan.« Mert tudta, hogy fiutód hijján lányainak uralma alatt megdőlt Magyarország hatalma, hogy a belső egyenetlenség megemésztí majd a külérő által legyőzhetetlen népet. Öcscsének, Istvánnak és ennek fia, Jánosnak, a horvát bánnak halála után két leánya, Mária és Hedvig egyedül maradt.² A fiatalabbikat, Hedviget, Jagelló lengyel királyhoz adta feleségül a gondos apa. Az idősebbikre, Máriára, várt a magyar trón minden fénye, minden gondjával.

Ez az a helyzetrajz, a melyet Szabó László a cselekményhez bevezetésül ad. Kiegészíti ezt a háttérül szolgáló rajzot néhány szó IV. Károly római császárról, a kit, ha hatalomban nem ért is föl Lajossal, mint a római császári korona birtokosát, az uralkodók közt elsőnek tekintettek. Fia, az ifjú Zsigmond, hírnévre szinte az apját is fölülmulta, mert már gyermekkorában igen nagyeszűnek tartották. Ezt a kiváló ifjút választotta Lajos leánya férjéül; választásába az ország rendjei is beléegyeztek.

Ezt a helyzetrajzot, a mely egy-egy közbevetett megjegyzésével érinti csak az eseményeket, de a cselekmény fejlődésére nem hat, hangulatkeltő bevezetésnek tekinthetjük. — Láttuk, mik

¹ Érdekes, hogy Nagy Lajost Mátyásnál is jóval többretartja: még ama hatalmas Mátyás király is csak halavány holdvilágban jelent meg az elmúlthoz képest.« Ed. Toldy, 198. 1.

² Lajos legidősebb leányáról, Katalinról, úgy látszik nem tud Szabó. Munkája legalább nem említi.

benne Szabó történeti adatai; láttuk, mit tud ezekről a kor főkrónikása, Küküllei; lássuk most, hogy az újabb történeti kutatásokkal szemben mint állja meg helyét Szabó László korrajza?

Pór Antal és mások kutatásai óta világosan áll előttünk a terv, a melylyel Nagy Lajos élete végén két leányának Magyarország és Lengyelország trónját biztosítani, de ezzel együtt politikájuk további irányát kijelölni is akarta. E szerint Máriának jutott volna a lengyel trón, férje pedig Zsigmond brandenburgi örgróf lett volna, azért, hogy ekként Lengyelország a Keleti tenger felé nyerjen utat a terjeszkedésre; Hedvignek pedig a magyar korona, férjül meg Lipót osztrák herceg fia, Vilmos jutott volna, hogy így Magyarországnak Ausztriára való befolyása biztosítsék. Hogyan tette tönkre e századokra szóló terveket Erzsébetnek, Lajos özvegyének az ambíciója, nem tartozik tárgyunk keretébe. Az eddigi adatok is megczáfolják azt, hogy Zsigmondnak és Máriának a magyar trón volt szánva.

Megfelel viszont mai történeti tudásunknak is az az adat, hogy Zsigmond a magyar udvarban nevelkedett és magyarul is tudott. Lajos terve azonban az volt, hogy Zsigmondot azután Lengyelországba küldi, az ottani szokások elsajátítására. Való az is, hogy Mária nevelése az ursuliták nagyszombati zárdájában fejeződött be, noha Szabó meg arról nem tud, hogy a visegrádi várban, János esperes vezetése alatt kezdődött. Nagyszombatba vezet a cselekmény voltaképpen kiinduló pontja.

Mert az eddigieken még nem volt meg a kép jellemző színezete, és a háttérrel csak odavetett ecsetvonások jelezték. De árnyalataiban — ha megmaradhatunk hasonlatunknál — únos-eleget mutat a rajz ahhoz, hogy végre a cselekmény főszemélyével megismerkedjünk, a ki a már vázolt vagy jelzett csoportoknak a középpontja lesz. Eddig az ő alakját is csak néhány egyszínű vonás jelenti, a mely semmiben sem különbözik a többi személyétől. Most vezet bennünket környezetébe a költő.

A környezet a ragyogó, viaskodó lovagkornak egyik regényes szürkeségű, rejtett klastroma, fönn, Nagyszombatban. A nevelési módszerökről híres Orsolya-szűzek sürgölődnek ott Magyarország jövődjé királyának¹ oktatása körül. Udvarában Gara nádor felesége a »fő gondviselő asszony;« társai közül Czilley Borbárával mulatgat legtöbbit.

Czilley Borbála szereplése — noha, mint látni fogjuk, az egész regénynek váza ezen alapszik — mai fölfogással vizsgálva mindenesetre meg nem engedhető poetica licentia, olyan anachronizmus, a melylyel szemben áll az a részletekre kiható tudás, mely Szabó egész művéből egyébként kiviláglik.

Regénytöredéke Lajos élete végét, tehát az 1379—1382.

¹ Természetesen Szabó álláspontjára, illetve az ő történeti tudásának alapján állva.

közötti éveket vázolja. Mária 13 éves. — Zsigmond, helyesen mondja Szabó, 15 éves (* 1368. febr. 14.) — Mária 1395-ben hal meg mint áldott állapotban levő fiatal, 25 éves asszony (* 1370.) és hat év múlva 1401-ben jegyzi el az ekkor 33 éves Zsigmond Czilley Ulrik *kilencz éves* leányát, Borbálát. Mária és Czilley Borbála közt legalább 22 év korkülönbség van, és Czilley Borbála 1382-ben, mikor Szabónál már mint Mária játszótársa szerepel, még nem is él (* 1392.), Mária halálakor pedig mindössze három éves.

Gara István ekkoriban szintén nem nádora Magyarországnak. Ellenben az Garay Miklós, az előbbi makai bán, a kinek utóbb Mária uralkodása alatt oly fontos szerep jutott. Az ő feleségére gondolt-e Szabó László, az mellékes. Mindenesetre Garáné az egyetlen költött alak, a ki szerepel; mint látni fogjuk, igen sikerülten rajzolt alak. Ő és Czilley Borbála a töredéknek Mária mellett legjelentékenyebb alakjai.

Az ő társaságukban, a »kies völgyben, egy suhogó víz partján, szép kilátású termékeny határban« épült kolostorban jelen meg az olvasó előtt Mária. Nem szép leány. De igen kedves arcza van, nyílt, tiszta tekintete, méltóságos megjelenése. Társaságban csöndes természetű. Jellemzését mintegy a maga egészében előtanulmányának tekinthetjük a *Mátyás király* Katalinjához; minden vonása egyezik vele; de Máriában költőnk egyúttal — úgy lehet — előttünk mindmáig ismeretlen menyasszonyát is megörökítette. Legalább ilyesmit sejtet az, a mit Máriáról meleg szeretettel jegyez meg, hogy: »a *legjobb, legáldottabb feleség, s legkedvesebb házi-asszony lett volna*, ha egyszersmind — fejedelemnek is nem kellett volna lennie.« És ha Máriának (egyébként mai történeti tudásunkkal is megegyező) rajzára gondolunk, eszünkbe jut Szabó egyik költeménye¹ is, a melyben ezt írja szerelmeséről:²

— — szelídségét, jámborságát,
Tiszta szíve' erányosságát,
Ártatlan szeme' tekintetét
Ember-szerető természetét
Mind az imádásig tisztelem.

Vele (Máriával) ellentett természetű a csinos, de hiú, tetszelgő, pajkos Czilley-leány, a kit apja nagy befolyása miatt választottak a királyleány játszótársául. (Természetesen ez a befolyás is anachronismus. Czilley Ulrik először 1396-ban, Zsigmond havasalföldi szerencsétlen hadjáratában tűnik ki s nyeri meg Zsigmond — nem Nagy Lajos — kegyeit, a ki a siklói fogsága alatt szerzett új érdemeit jutalmazza meg Czilleynek, mikor leányát eljegyzi. Szabónál azonban Borbála, úgy látszik, később a királyné vetélytársa.

¹ A' *szerelmes pásztor*. Ed. princ. 54—55. 1.

² V. ö. Erdélyi Múzeum. XXIII. 122. 1.

A töredék legalább így mutatja.) A mennyi gyötrelmet okozott később Máriának, annyiszor derítette föl pajkosságaival gyermekkorát. A kertben csörgedező patak partján sokat járkáltak együtt. Ott csevegték el egymásnak színes leányálmaikat, oda fűződtek a legszebb leányévek visszahozhatatlan ábrándjai. Szabó rajzában abban a korban voltak mind a ketten, mikor a leányszívben az első sejtés ébred a szerelemről, megjelennek az első rózsaszínű fellegek, az első álmok — ezúttal jogosan: a királyfiúról.

A királyfiú meg is jelent. De nem a maga jószántából jött. »Elmúlik a szerelem sokszor — írja Szabó, — midőn az első kedves képnek visszatért emlékezete a csalárd szívet mégis gyönyörködteti. Zsigmondnak éppen nem tetszett Mária.«

Zsigmond, mint említettük, IV. Károlynak, a hatalmas német-római császárnak a fia, a ki hírnévre szinte apját is felülmúlta, mert — regényünk szerint — már gyermekkorában igen nagy-eszűnek tartották. Ha Máriában Katalin előzőjét látjuk, még több joggal hihetjük Zsigmondról, hogy Szabó benne az ifjú Mátyás alakjához adott sok vonást. Nem csupán egy-egy jellemvonásból következtetjük ezt, hanem több részletből is. Legérdekesebb és a legbiztosabb adat erre nézve a következő két részlet közt vont párhuzam:

[A kor] kedves ízű gyümölcsöket esküdött e fakadó bimbóról, mely még az őszi megérésig az egész esztendő bizonytalan változásainak alájok volt vetetve.

*Első Mária élete.*¹

Vitéz: Ah, de mi edesebb még is a reménységnel? és egy ilyen jól indult fából nem várhatunk-e méltán áldást, a ki magát már most is oly gazdagon mutatja, életének tavaszába a legszebb termést, nyárra és őszre a legjobb ízű gyümölcsöket igéri?

Mátyás király. I. felv. 6. jel.²

Van még néhány közös vonás a két műben. Az a czélzás, a melyet Gyulai Pál a *Mátyás király* III. felv. 5. jelenésében lát,³ a melyben, mintha Gara nádor Mátyás helyett I. Ferenczhez szólana: »Kegyelmes király! csak egy kérésem vagon hozzád a haza nevében — — Válasszad Buda várát lakóhelyedül; stb.«⁴ megvan a *Mária Király*-ban is, midőn elmondja, hogy Lajos ott hagyta Visegrádot, mely pedig atyjának nagyon kedves volt, és Budára tévén székhelyét, ezt a várost nagyon fölvirágoztatta.

De Mátyás, ha öntudatos is, szerény. Zsigmond öntelt és hiú. Mikor a két leányt meglátja, a szelid, méltóságos, királyi Máriát és a kaczer, szép Borbárát, szíve ez utóbbi felé hajlik. »Édesdeden szította bé azon sugárokat, melyek annak kellemetes

¹ Ed. Toldy, 200. l.

² Ibid. 109. l.

³ Gyulai Pál, Előszó a *Mátyás király*-hoz. (Id. m.)

⁴ Ed. Toldy. 168. l.

arczairól tündöklöttek.« De egyúttal volt benne annyi politika, hogy nem mutatta szerelmét, hanem Máriának hódolt. Mária szíve pedig eltelt Zsigmonddal. Naív gyermekes vonások azok, a melyekkel költőnk Mária szerelmét rajzolja. A valónak talán megfelelhetne, mert eljegyzésekor (1379.) Mária csak kilencz éves, Zsigmond tizenegy. Szabó azonban egyebekben Máriát idősebbnek rajzolja és tizenhárom évesnek mondja is. Ehhez képest pedig megjegyzései igen naivok. De megvan bennük a XVIII. század végének az az eszményi életfölfogása, a mely a német romantika álmaiban éri el tetőpontját, s a melyet Szabó Rousseautól tanult. A szabad természetben nevelt gyermek, a ki tíz éves korában tanul olvasni s a kinek az életről olyan képe van mint Emilnek, tizenhárom éves korában csakugyan gondolkodhatik még madárfészekről: »Alig várta — úgymond — öszvekeléseket, hogy együtt keressék a madárfészeket; hogy szüntelenül együtt üljenek valamely magános hárfa hangjai mellett.« Belejátszott ezekbe a mondatokba a költő gyermekéveinek meg-megújuló emléke is; eszünkbe jut Szabónak a gyermekkorát többször újra fölidéző költészete:¹

Ó mint örültem lelkembe,
Ha fészekre akadtam
Mint vert szívem keblemben
Ha másnak mutathattam!²

Ezeknek az emlékeknek visszatérése Mária jellemzésében újra megtalálható. Nem véletlen, hogy mindez legjobban meg is felel a Máriáról alkotandó képnek. Zsigmond ezt az igaz, naív ártatlanságot nem ismeri föl Máriában. Gondolkodása — ha Máriáé fiatalítva van — tulságosan meggondolt, nyugodt, számító egy tizenöt éves ifjuhoz. Szinlelni tudja a szerelmet Mária iránt. Szerencséjére szerelmében nem is kételkedik senki; csak Garáné veszi észre, hogy a közeledő tavasz nem a Mária tavasza.

Zsigmondot a Máriának oly boldog napok után Lajos Budára vitte magával, hogy a magyar udvar levegőjében szokásainkat könnyebben elsajátítsa. Máriát Garáné alig tudta megvigasztalni. Az a barát nő pedig, a kinek szívét kiöntötte, de a ki nem volt már gyermek, hogy »Zsigmondnak iránta való kedvező figyelmetességét észre ne vette volna,« Borbára, az ő andalgásait elébb kinevette, majd pedig megúnta. Vágyott az udvar multságaira, a zárdáénál szabadabb életre, lármásabb vigasságokra. Atyja, Czillej befolyásának sikerül kivinnie, hogy leányát hazavihesse, Budára.

¹ L. a *Debreczeni Kalendárium* 1825-iki kötetében Sz. L. jelzéssel megjelent költeményét: *A' Gyermekkori idők' emlékezete.* (Ujra közöltük a *Philol. Közl.* 31. kötetében.)

² *A' Tavasz* cz. költeményében. Ed. princ. 45—48. I. V. ö. még a főntebb elmondottakat *Egy szép Leányhoz* cz. költeményével. (U. ott, 26—27. l.)

Annál is könnyebben megkapta rá az engedelmet, mert Lajos Máriát is csak félesztendeig akarta még a kolostorban hagyni.

Ez a regény expositója és ez az egész, a mi ránk maradt. A regény további fejleményét sejtethetjük ugyan: mikor Mária félév múlva Budára kerül, már Borbára szíve a Zsigmondé, az álmok királyfiát, a serdülő gyönyörű ifjut pedig Borbárához köti egy félév multságainak ezernyi kedves emléke. A nagyszombati kolostor kertjében, szürke falai között hullatott könyveket Mária nem ok nélkül sirta. Azt hisszük, ez lett volna a regényben az összeütközés, a regény veleje. Mégis, a további menetet találgatnunk hasztalan volna, épen mert minden csak találgatás maradna. Egy-egy odavetett célzásból, meg a három főalak jellemrajzából is — mint egy vázlat valamely alakjának tartásából, mozdulatából — csak annyi következtetést vonhatunk, hogy Zsigmond és Borbára szerelme titokban tovább nő, és hogy Máriának anyján kívül Garáné marad egyedüli hű társa. A házasság nem teszi őt boldoggá, Lajos sejtelméi, növekvő nyugtalansága beteljesednek halála után. Zsigmondban pedig »a rendtelenségre hajló indulatot az idő természetévé változtatta« és Mária továbbcszenvedi mellette mindazt, a mi nőnek a szenvedésből kijuthat. Szervedésre született.

Ismételjük, mindez csak néhány halvány reflex. Az irodalomtörténet csak arról ítélhet, a mi megvan. Ez pedig két érdekes rajz csupán. Az elsőnek merev, komor, de éles vonásai Lajos korának végét ábrázolják. A másodiknak regényes háttere a kolostori élet rajza. Az előtérben a suttogó, kedves két gyermekleány, a kikben egyszerre ébred az első szerelem: az egyikben az öntudatlan, fájó vágy, a mely a szép királyfiúnak egy kézszerítésére, egy ábrándos pillantására emlékezik egyre,¹ és örömet lel az elmúlt percek emlékeiben; a másikban a kaczer, öntudatos szerelem, a mely játszani és uralkodni akar, a melynek a mult sohasem elég, a jövő reménye nem ad táplálékot, csak a jelen élvezete kell. Oldalt a képen van a királyfiú. Könnyelmű, élvhajhászó. Nem fejlett karakter, mert még gyermekifjú; a míg tekintete az ábrándos Máriára néz, másik pillantása már Borbára kacsintásait keresi és Mária szerelmével tudatosan visszaél.

Ez az alapján véve egészen poétikus rajz. A napfény rajta az a melegség, a melylyel költőnk Máriát rajzolja. Hatalmas birodalom királya lett, pedig szerelemre, boldogságra, nem hatalomra született. És ez tragikuma: hogy nőnek, helyesebben nőiesnek született, a kinek vágya nem a trón hatalma, fénye, nem királyi jogar, csak a királyfiú szerelme. Nem országon, csak egy szíven akar uralkodni és ezt nem éri el. Párhuzamos evvel a rajzzal talán az a megjegyzés, a melyet Szabó Nagy Lajosról tesz, a ki szintén hatalmas birodalom királya és egyénileg mégis boldogtalan. Minden esetre ez lehetett a terv irányezsméje.

¹ Ed. Toldy, 206. l.

A munka tehát nagy aláfestésű, és erős kézzel van rajzolva. Dugonics regényei mellett minden esetre úgy állt volna, mint a *Mátyás király* a kornak németből fordított vagy átdolgozott drámái mellett; sőt, a hogyan Szabó Lászlót egész költészetéből ismerjük, ez a tárgy jobban megfelelt volna lelkületének, írói tehetségének a drámáénál és leányos, gyöngéd lelke, a melyet épen nagyváradi tartózkodása idejében fog el a szerelem, bizonyára finom érzékkel oldotta volna meg a föladatot.

Kör ~~egy~~ csak töredék maradt. Tanuságot tesz arról a hatásról, a melylyel költészetére a göttingeniek és Rousseau voltak. Fejlett, szép stílusa nem jelentéktelen pont a magyar széppróza fejlődésében, épen abból az időből, a melyben szépprózáinkat Barczafalvi Szabó Dávid, vagy Mészáros Ignác képviseli. Kettős érdeke e töredéknek, hogy a történeti regény új irányát kezdi meg: a történeti hűségnek a regényben nagyobb szerepet biztosít mint Dugonics. Hogy lélektani vonások is vannak e kis töredékben, hogy — különösen a két gyermekleány szereplésében — a jellemrajz is tudatosan szép és élénk, azt talán sikerült megmutatnunk.

*

Toldy Ferenczen és Gyulai Pálon kívül irodalomtörténeteink sem e regénytöredéket, sem Szabó László egyéb prózai munkáit nem említik. Toldy és Gyulai is csak novella-töredéket látnak a *Mária király*-ban, a melyben¹ »a történeti és novellisticai tárgyalás küzd«. A többi prózai munkában pedig nem ismerték meg Rousseau hatását és így e munkáknak igazi jelentőségét.

Pedig, a mit Szabó László regénytöredékében ad, az, talán bebizonyítottuk így is — si licet parva componere magnis — egy Van Dyck-vázlat barna tónusához hasonlítható, a melyen még csak néhány vonás jelzi, hogy *W* értő kéz alkotása. De mert ennyi meglátszik rajta, nem érdemli meg a mellőzést. Többi munkája pedig Rousseau közvetlen hatásának első, és mindmáig egyetlen igazi nyoma irodalmunkban.

Szentjóbi Szabó László prózai munkáinak a magyar széppróza, és különösen *Mária király*-ának a magyar regényirodalom történetében nem szabad nyom nélkül maradniok.

¹ Ed. Toldy, Bevezetés.